

ДО ПИТАННЯ ТЕОРЕТИЧНОГО СИНТЕЗУ В СУЧАСНІЙ СОЦІОЛОГІЇ

Осипчук А. Д.

к.соц.н, доцент, завідувач кафедри соціології

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

У статті обговорюються основні напрямки та завдання теоретичного синтезу в сучасній соціології. Наведено детальний розгляд рівнів аналізу в соціології, виокремлено основні онтологічні та методологічні дихотомії.

В статье обсуждаются основные направления и задания теоретического синтеза в современной социологии. Детально рассматриваются уровни анализа в социологии, выделяются основные онтологические и методологические дихотомии.

The paper discusses main trends and goals of theoretical synthesis in contemporary sociology. Depicted in details are the levels of analysis in sociology, main ontological and methodological dichotomies.

Ключові слова: структура, агентність, теорія синтезу, рівень аналізу, макро-мікро синтез, синтез структури й агентності, онтологія, дихотомія.

Постановка проблеми. Цілком у дусі вивчення та орієнтування на здобутки класичної спадщини соціології можна спробувати розпочати питанням щодо того, хто сьогодні читає класиків. У ситуації визнаної і легітимізованої мультипарадигмальності в соціології та великого розмаїття не тільки теоретичних чи методологічних підходів, але й поглядів на характеристики такого стану, питання звернення до класичної спадщини набуває особливої ваги. Звичайно, можна запитати – а який стосунок має класична соціологія до статті, присвяченій питанню синтезу у сучасній соціологічній теорії? Відповідь криється у тому, що класична соціологія залишила нам у спадок не тільки певні теорії, концепції та підходи, але й коло тих проблем, які намагається вирішити сучасна теорія. Отже, у класичній соціології ми можемо побачити переважно невдалі, але тим не менш важливі спроби синтезувати різні аспекти (онтологічні, методологічні) або виміри соціальної теорії, подолати наявні теоретичні дихотомії. Всі такі спроби дають певну перспективу того, за якими принципами має проводитись теоретичний синтез, на які небезпеки він наражається.

Мета статті – висвітлити особливості рівнів аналізу в теоретичній соціології та проблему їх виокремлення, проаналізувати можливості й мету здійснення онтологічного синтезу в соціології.

Основний зміст статті та обґрунтування отриманих наукових результатів. Без перебільшення можна сказати, що сьогодні панівними є уявлення про соціологію як про мультипарадигмальну науку. Іншими словами, якщо говорити про теорію як про ядро або центр наукової дисципліни (перефразовуючи таким чином І. Лакатоса), то наявність деякої сукупності таких центрів дозволяє, за висловом В. Танчера, говорити про соціологію як про «поліцентричну науку» [10, С. 5].

Серед іншого, погляд на соціологію як на мультипарадигмальну або поліцентричну науку передбачає усвідомлення неможливості побудувати "велику теорію" з потужним пояснювальним потенціалом на базі одного з рівнів аналізу та, з іншого боку, відмову теоретиків від необхідності постійного вибору між ними. Така "неможливість "великої теорії" не тільки легітимізує співіснування певної кількості конкуруючих концепцій та парадигм, але й постійно підігріває цікавість до теорій, зосереджених на подоланні дихотомій та суперечностей, що традиційно були в основі поділу на різні теоретичні підходи, школи тощо. Загалом, питання синтезу є напрощуд актуальним не тільки на рівні соціологічної теорії, де «поширюється переконання про необхідність взаємодії різних дослідницьких програм та ідеологій, взаємодії, яка б долала обмеження стратегем конфлікту або, у кращому разі, запозичення концепцій» [5 С. 15], але й для ширшого кола проблематики. Варто навести тут слушну й актуальну думку П.Кутуєва щодо особливої потреби синтезу в дискурсі теорій розвитку та модернізації, зважаючи на його надмірну ідеологізованість «На тлі збереження гегемонії практикою інтелектуального "знищення" парадигмального "іншого" загострюється потреба у збалансованішому, багатовимірнішому та синтетичному підході» [5 С. 15].

Перше питання, яке виникає, – як розуміти власне поняття "рівня аналізу" та яке його змістовне та функціональне навантаження. Насамперед наведемо найбільш вагомий підхід до цього, а далі – запропонуємо певне "практичне використання", тобто погляд на найпотужніші класичні соціологічні теорії з запропонованої перспективи.

Як зауважує Дж. Рітцер, “хоча ідея рівнів [аналізу] є імпліцитною для соціології, вона отримує порівняно мало “експлікованої” уваги, намагання “викрити” її” [15, С. 457]. Розвиваючи свою думку далі, Рітцер каже про наявність двох континуумів, які є принциповими для “досягнення” основних рівнів соціального аналізу (далі вживатимемо цей термін як синонімічний “рівню соціологічному аналізу” чи просто “рівню аналізу”). Мова йде про мікро- / макроскопічний та об’єктивно / суб’єктивний виміри. Відразу варто зауважити, що перший вимір є досить простим для розуміння (на макрорівні – “великі”, “колективні” об’єкти – суспільства, культура тощо, на мікро – індивідуальні актори, їх думки та дії; такі феномени як організації, інститути, соціальні класи логічно розташовуються впродовж даного континууму). На противагу, другий – об’єктивно / суб’єктивний – є більш складним для розуміння, і не таким однозначним (тут суб’єктивне відноситься до того, що відбувається (має місце) переважно в царині ідей, а об’єктивне – до реального, матеріального світу та подій). Наприклад, найбільш спрощено до об’єктивного можна віднести явища соціальної стратифікації суспільства, економічних інститутів, закони тощо, а до суб’єктивного – цінності, норми, ідеї, соціальне конструювання реальності. Головною ж проблемою є наявність, а швидше, “розташування” більшості феноменів в середині континууму.

Варто наголосити, що використання наведених континуумів має бути одночасним. Іншими словами, вони модулюють соціальний світ (і, відповідно, соціологічні теорії) за двома висями координат. Отже, Рітцер говорить про чотири основних рівня соціального аналізу: макро-об’єктивний, макро-суб’єктивний, мікро-об’єктивний, мікро-суб’єктивний. Одночасно з усіма рівнями аналізу має справу лише інтегративна метатеорія (у термінах Дж. Рітцера) або багатовимірний соціологізм (у термінах Дж. Александера). Заради уникнення такої розбіжності у визначеннях, надалі будемо називати такий підхід синтезованим, в той час як більшість наявних, зокрема, класичних теорій тяжіють до якогось з вимірів, навіть якщо постулюють свою інтегративність.

Схема, запропонована Дж.Александром є подібною, хоча й має декілька принципових відмінностей у своїх вихідних положеннях. Наслідуючи Т. Парсонса, Дж.Александр говорить про існування двох основних пресупозицій: проблеми (питання) дії та питання порядку. З іншого боку, він говорить про дихотомію “макро / мікро” як аналітичну, а отже про помилковість конкретних протиставлень на кшталт “індивід-суспільство” тощо. Слід зауважити, що зазначена проблема суспільства (порядку) і дії (індивіда) має традицію розгляду й у вітчизняній соціології – у роботах Б. А. Кістяківського, особливо його праці «Суспільство й індивід», у якій йому вдається оминати їх простого протиставлення [2].

Вихідним питанням для Дж.Александера стає наступне: “чи є дія раціональною або ж інтерпретативною, і чи соціальний порядок виникає за згодою, або ж нав’язується колективними емерджентними силами” [Цит. за: 4, С. 57]. Тобто Александр говорить про наявність двох континуумів - мікро/макро (індивідуалістського чи колективістського рівня аналізу), що визначає, яким чином утворюється порядок у суспільстві, та матеріалістично/ідеалістичного (де відповідно до попередньої схеми, на “матеріальному” екстремумі дія є інструментальною, раціональною та зумовленою, а на “ідеалістичному” - нормативною, ірраціональною та афективною).

Як було неважко помітити з запропонованих вище підходів, мова весь час ведеться про відношення мікро/макро як визначальне (навіть порівняно з суб’єктивно (ідеалістично) /об’єктивним (матеріалістичним) виміром). Проте, така постановка проблеми є притаманною власне американській соціології, в той час як для європейської “головне” місце посідає відношення структура/агент.

Отже, перше питання, яке виникає: наскільки ототожнюваними є два дані виміри/співвідношення. Однозначної позиції щодо цього не існує. З одного боку, є дослідники, які говорять про тотожність даних понять (наприклад, М.Арчер пише, що відношення рівнів аналізу агент/структура містить в собі твердження про відношення мікро/макро, подібно до відношень волюнтаризм/детермінізм та суб’єктивізм/об’єктивізм)[8]. З іншого боку, досить велика група теоретиків стверджує, що поняття/рівень “агент”, яке загалом відносять до рівня “мікро”, може стосуватись і макро-феноменів (наприклад, колективної чи суспільної дії). А.Турен говорить про соціальні класи як про акторів (агентів). Те ж саме буде правильно стверджувати і щодо рівня “структури” (наприклад, на макро рівні – структури суспільства, на мікро – структури індивідуальної інтеракції). Подібне можна сказати і про рівні макро/мікро стосовно структури/агента.

Проти ототожнення даних рівнів аналізу говорять і певні методологічні розбіжності. В першу чергу, це різниця в уявленнях актора/агента дії, ступеня диференціації соціальної структури та культури в європейській та американській соціологічних школах. Іншим моментом є те, що рівні “структура/агент”, як правило, не передбачають як побудови певної ієрархії (наприклад, від макро до мікро), так і “додаткових” вимірів/рівнів аналізу (наприклад,

об'єктивно/суб'єктивного). Корені таких розбіжностей можна знайти у тих філософсько-соціальних концепціях, які впливали на розвиток шкіл впродовж останнього сторіччя. Тож ототожнення видається вкрай проблематичним.

Проте, зазначені методологічні та змістовні розбіжності виявляються переважно на сучасному етапі розвитку соціології, тобто, не є яскраво вираженими впродовж класичного періоду та в класичних теоріях. Більш того, навіть приймаючи істотні розбіжності між обговорюваними рівнями, аналіз наявних соціологічних підходів щодо них є вельми подібним й співпадає у більшості випадків. Наприклад, структурний функціоналізм та структуралізм розуміються переважно як "макро" теорії та як такі, що "наголошують на структурному рівні", на протигагу символічному інтераціоналізму, феноменології, етнометодології, екзистенціалізму тощо ("мікро/агент"). Таким чином, потрібно розуміти, що якщо мова йде про класичний етап розвитку соціології – то можна говорити про відносну тотожність вимірів мікро/макро і структура/агент, тоді як на сучасному етапі (тобто, приблизно від середини ХХ ст. і до сьогодні) між ними існує принципова різниця, як онтологічна, так і методологічна.

Застосовуючи концептуальну схему, наведену у роботах Дж. Рітцера, [Див.: 15], можна "розподілити" класичні теорії відповідно до чотирьох рівнів аналізу наступним чином:

- макрооб'єктивний рівень - соціальна фізика О. Конта (суспільство як тотальність, що регулюється власним законом розвитку), теорія соціальної еволюції Г. Спенсера (суспільство як організм), теорія "матеріалістичного розуміння історії" К. Маркса (концепція суспільно-економічної формації). Всі ці теорії роблять наголос на колективному вимірі суспільства, до певної міри нехтуючи індивідом, та на об'єктивних явищах (тобто надання "переваги" законам, а не цінностям, "об'єктивним" суспільним утворенням (на кшталт, економічних та політичних інституцій), а не ідеям як таким, що визначають "суспільну свідомість", дію, мотивацію). Тут треба зазначити, що відношення цих теорій до макрооб'єктивних, зовсім не свідчить про редукаціонізм. Так, щодо теорії К. Маркса, справедливим буде сказати, що він приділяє увагу й дослідженню конкретних діючих індивідів, їх взаємодії та спілкуванню (останній термін є одним з основних в його соціології).

Отже, треба це раз наголосити, що відношення теорій до того чи іншого рівня аналізу зовсім не заперечує наявності в них інших рівнів, а є швидше свідчення домінування першого. Так, про найбільш потужні класичні теорії можна говорити як про певні спроби власне синтезованого теоретизування.

- макрооб'єктивний підхід - "представниками" цього рівня можна, з певним натягненням, вважати М. Вебера (теорія соціальної дії як типової дії, в якій, попри те, колективний порядок виступає відправною точкою теоретизування) та Е. Дюркгайма (підхід до визначення та застосування концепцій колективних уявлень, соціальних фактів тощо). Проте відразу слід зазначити, що розуміюча соціологія М. Вебера пропонує інтегративний підхід, певним чином синтезуючи різні рівні аналізу в своїх межах (більшою мірою, як на мене, ніж інші класичні теорії). Ті ж самі зауваження будуть справедливими і щодо структурного функціоналізму та структури соціальної дії Т. Парсонса. Крім зазначеного, до цього напряму можна віднести формальну соціологію Г. Зіммеля та Ф. Тьоніса.

- мікрооб'єктивний підхід - розуміння суспільства як між-індивідуальної взаємодії, яка і визначає його структуру. Тобто, з певним узагальненням можна говорити про міжіндивідуальну взаємодію в глобальній перспективі. Взаємодія, при цьому, розуміється як вмотивована не суб'єктивно (думки, почуття, ментальні сенси, цінності тощо), а об'єктивно - через той зразок (паттерн) дії та інтерації, в якому вона фактично відбувається (наприклад, соціальний статус, членство в певній групі тощо). До цього рівня аналізу можна віднести біхевіоризм (наприклад, теорію Б. Ф. Скіннера), символічний інтераціоналізм (Дж. Г. Мід), теорії прагматизму (У. Джемс, Дж. Сантаяна, Дж. Дьюї), концепцію Ч. Кулі. Почасти сюди ж можна віднести і теорії конфліктів. Як неважко помітити з наведеного переліку прізвищ, цей рівень аналізу зазнав значно меншого "розвитку" в межах класичної соціології, ніж два попередні.

- мікросуб'єктивний підхід - базуються на вивченні соціального світу через вивчення індивідуальних та особистісних диспозицій, уявлень та (інтер)суб'єктивних конструкцій; так зване "соціальне конструювання реальності". Найбільш виразними зразками цього напряму можна вважати феноменологічну соціологію А. Шюца, етнометодологію Г. Гарфінкеля, концепції П. Блау та Дж. Хоманса, психоаналіз З. Фройда (в своїх соціологічних працях він говорить про зовнішній (соціальний) світ як про проєкцію особистості).

Отже в межах теоретичної соціології впродовж класичного періоду "перевага" надавалась макро підходам, що є помітним хоча б з наведених переліків. Хоча тут відразу слід зауважити, що мікро підходи (або індивідуалістичні підходи, у термінах Дж. Александера) мають свою дуже потужну філософську традицію – від доби Ренесансу (Макиавеллі) до теорій

договору англійського та французького Просвітництва (Гоббс, Локк), “від Гегеля до Гуссерля й екзистенціалізму”, та соціально-психологічну - “від Вундта до Фрейда” [1, С. 137].

Як вже зазначалось, Дж.Александр говорить про наявність двох основних пресупозицій теоретичної соціології, які застосовуються для аналізу соціальної реальності. Це проблема порядку і проблема соціальної дії. Слід ще раз наголосити, що розв'язок зазначеної вище дихотомії традиційно шукали, на його думку у концептуалізації макро/мікро дискурсів, в той час як соціологія (соціологічна теорія) має прагнути віднайти емпіричні та аналітичні зв'язки між ними. Найпомітнішими (хоча й не в усьому вдалими) спробами побудови такої синтезованої теорії були концепції М. Вебера і Т. Парсонса, які, таким чином, не можна звести до одного з вимірів аналізу.

При цьому, обидві орієнтації (макро та мікро) “отримали у спадок” потужні філософські впливи (“до-дисциплінарно оформленого” періоду соціального теоретизування). Німецький ідеалізм І. Г. Гердера, І. Фіхте, Г.Гегеля, французький натуралізм Ж.-Ж. Руссо дали поштовх макроорієнтації, в той час як представники англосаксонської традиції та Шотландської школи (наприклад, Дж. С. Мілль) забезпечили мікронапряму аналізу (щодо пошуку розв'язку проблеми взаємодії індивіда та суспільства). Соціологія ж, на думку Александра, завжди намагалась розв'язувати зазначену проблему на шляху синтезу, і не так антагоністично. Так, наприклад, наголос на колективній поведінці (К. Маркс, Е. Дюркгайм) ще не свідчить про заперечення існування діючих індивідів в онтологічному розумінні. Тобто, в теоретичній соціології онтологічні питання відокремлюються від епістемологічних та переформулюються у чітких соціологічних термінах (наповненні). Внаслідок цього, проблема дії (інтерпретативними чи раціональними є діючі індивіди) стає соціологічною епістемологією, а проблема порядку (локалізація кінцевого джерела знань діяча та соціальних зразків) – соціологічною онтологією [1].

Окреслений пресупозиційний підхід дозволяє Александеру сформулювати п'ять головних підходів до визначення стосунків мікро/макро (тобто підходів до визначення рівнів аналізу та їх інтегрування):

1) “раціональні, цілеспрямовані індивіди створюють суспільство шляхом контингентних актів свободи” - класична політекономія (як макротеорія) та біхевіоризм (як мікронапряму);

2) “інтерпретативні індивіди створюють суспільства через контингентні акти свободи” - прагматизм та психоаналіз;

3) “соціалізовані індивіди наново створюють суспільство як колективну силу через контингентні акти свободи”;

4) “соціалізовані індивіди репродукують суспільство шляхом переведення вже існуючого середовища в мікроцарину” – соціологізм Е. Дюркгайма;

5) “раціональні, цілеспрямовані індивіди мовчки погоджуються з суспільством під тиском зовнішнього, соціального контролю” (К.Маркс). [Цит. за: 4, С. 58].

Як неважко помітити, запропонований розподіл є вельми подібним до Рітцерового. Крім того, третій варіант і є власне тою синтезованою (багатовимірною) теорією, до якої повинна, за Дж. Александром, прагнути соціологія. З класичних теорій найбільш наближеними до цього є концепції М. Вебера і Т. Парсонса. Так, на його думку, аналіз Вебера з одного боку, можна віднести до четвертого варіанту взаємодії рівнів аналізу, проте через визнання ним центральності дії та її контингентності наближається, таким чином, до третього варіанту. Т.Парсонс також наближається до нього (хоча й йому не вдається реалізувати такий підхід повною мірою та дотриматись його, про що свідчить, наприклад, зміна ним наголосів у власних концепціях), зокрема завдяки опрацюванню класичної спадщини, а саме, доробку Е. Дюркгайма, М. Вебера, В. Паретто, А.Маршалла та З. Фрейда і Т.М. Уайтхеда [Див.: 3, 9, 11]. Певним подовженням інтегративних зусиль Парсонса можна вважати і критичну щодо його теорії та вже класичну статтю Д. Ронга «Концепція занадто соціалізованої людини», хоча більш поширеним є згадування цієї статті у контексті подальшого розвитку прагматичних течій, мікро теорій, теорій обміну та раціонального вибору, мережевого аналізу [Див.: 16, 19].

Виникає питання, чому Дж. Александр вважає, що розв'язок дихотомії між соціальним порядком і структурою дії (соціальною онтологією та соціальною епістемологією) має йти за віссю макро/мікро теоретизування. Мабуть не менше часу, ніж зазначені дихотомії у соціальній теорії, існують соціально-філософські дихотомії між індивідуалізмом і колективізмом (дещо подібні виміру мікро/макро) та між структурними підходами й індивідуалізмом. Так само, не можна забути «ввічну» дихотомію матеріального/ідеального або дихотомію реалізму та номіналізму. Звичайно, не всі з них притаманні соціології, але принаймні дихотомія (а отже і розрізнення відповідних рівнів аналізу) між індивідуалізмом та структуралізмом є не менш вагомою, ніж дихотомія між макро та мікро рівнями. Більше того, деякі дослідники вважають, що саме дихотомія «структуралізм/ індивідуалізм» найбільш

точно відображає александрове розрізнення соціологічних теорій на теорії соціального порядку та теорії соціальної дії.

Повернемося до сучасного стану соціологічної теорії. Як вже зазначалось вище, постійно повторюються заклики про необхідність побудови синтезованих концепцій того чи іншого ґатунку, проте загальний рівень синтезованих підходів, які висуваються (якщо взагалі висуваються) залишає бажати кращого. На сучасному стані розвитку соціологічної теорії (тобто від 80-х років ХХ ст. і до сьогодні), кожен із «синтезуючих» теоретичних проєктів «має готовий для себе ринок», за висловом Дж. Паркера [14, С. 14], як такий, що так чи інакше давав відповідь на центральне (за визначенням Е. Гідденса) питання європейської соціологічної теорії – як саме поєднати структуру і агента; об'єктивізм, де об'єкти редукують суб'єкти, і немає місця агенту, і суб'єктивізм – де ситуація є протилежною і немає місця структурі. У випадку американської соціологічної теорії мова йшла радше про синтез макро/мікро, проте центральне питання залишалось майже тим самим. Можливим пояснення цього є і досі імпліцитно потужний вплив Парсонса, особливо на американську соціологію. Переформульована у парсонсівських термінах «проблема порядку / проблема дії» дихотомія «агентність / структура» визнається багатьма дослідниками як центральна у сучасній соціології, хоча й має деяку кількість опонентів, найбільш помітний із яких І. Валлерстайн [Див. дискусію між Х. Йоасом і І. Валлерстайном у відповідно: 12, 18].

Неправильним є підозрювати кожну із теорій синтезу в намаганні стати «наступною великою теорією» або домінуючою парадигмою. Взагалі, якщо пристати на пост-позитивістські позиції методології науки Імре Лакатоса, то радше варто говорити не про послідовну зміну однієї домінуючої парадигми іншою, але про постійну конкуренцію методологій дослідницьких програм, у результаті якої вони завойовують чи втрачають позиції, а в самій їх структурі відбувається або реконструкція або реструктуризація, залежно від «знаку» евристики (наприклад, практичного спростування фактами чи підтвердження), «міцності» гіпотез, методології та онтології і глибини критики [6] При цьому, такі реконструкції так чи інакше будуть зачіпати «ядро» дослідницьких програм – базові онтологічні й епістемологічні аксіоматичні твердження [5, С. 41-42].

Мультипарадигмальність є дійсною і неминучою ознакою будь-якої науки, яка вивчає людину, суспільство, їх взаємодії чи соціальну реальність саме через принципову нередукованість зазначених феноменів до ідеальних та скільки-то вимірних моделей, і сучасний стан у соціології є лише підтвердженням її валідності. Отже, формування «великої теорії» чи уніфікація (спрощення) декількох існуючих теорій до однієї взагалі не розглядаються як мета синтезу. (Водночас, звичайно, припускаємо, що можливо хтось із теоретиків і ставить собі на меті такі амбітні й примарні завдання). Таким чином, логічно поставити питання, а що ж є метою (теоретичного) синтезу як такого, і задля чого його варто здійснювати.

Виходячи із наведених вище міркувань, можна говорити, що серед задач синтезу (і синтезу структури і агентності зокрема) має бути подолання наступних теоретичних та методологічних дихотомій:

- дихотомію між реалізмом та номіналізмом;
- дихотомію між об'єктивізмом та суб'єктивізмом;
- дихотомію між індивідуалізмом та колективізмом;
- дихотомію між детермінізмом та волюнтаризмом;
- дихотомію між утилітаризмом та ідеалізмом;
- дихотомію між об'єктом і суб'єктом.

Аналізуючи кожну із теорій синтезу ми маємо запитувати не тільки про те, які ж з цих дихотомій вона намагається подолати, але й на що вона спрямована (тобто, що такий синтез має на меті), на якому інтелектуальному підґрунті проводиться синтез і яким є «механізм» синтезу.

Під терміном «синтез» (або «теоретичний синтез») тут розуміється специфічний метод пізнання, науковий метод поєднання різних за походженням ідей, концепцій, думок та понять заради вирішення певної проблеми (в даному випадку синтезу структури і агентності – проблеми урівноваженого і збалансованого пояснення соціальної реальності). Таким чином, сферою синтезу є теорія як засіб існування в інтелектуальному просторі (інтелектуальному «проблемному» полі у термінах Бурдьє). Постає наступне питання: Чи дійсно заявлені дихотомії є проблемними й актуальними для сучасної теоретичної соціології? Частково на нього було вже дано відповідь вище, коли проводився мета-теоретичний аналіз наявних соціологічних концепцій за рівнями теоретизування та проблемами, що складають їх пресупозиції (використовуючи підходи і теоретичні розробки Дж. Александера та Дж. Рітцера).

З іншого боку, не можна не зауважити, що частина цих дихотомій втратила свою актуальність (принаймні у заявлених формулюваннях) порівняно із іншими. Так, дихотомія

між номіналізмом та реалізмом зараз переважно згадується в контексті обговорення середньовічної схоластики, а дихотомії між утилітаризмом та ідеалізмом – філософії Нового часу, політекономії та прагматизму. Водночас, це жодним чином не говорить про зникнення цих дихотомій – лише про зміщення акцентів та переформулювання. Що ж до дихотомії суб'єкта і об'єкта, то після більш-менш успішних спроб її вирішити, запропонованих у межах феноменології, критичної теорії Франкфуртської школи і теоретико-методологічних розробок М.Фуко, її прийнято вважати якщо не розв'язаною, то принаймні неактуальною у сучасному теоретичному дискурсі (тобто як теоретична проблема вона була знята). Проте тут слід зауважити, що існує доволі потужна течія всередині постмодерністичної філософської традиції, яка доводить, що подібне зняття суб'єкт-об'єктної дихотомії радше «знищило» чи то об'єктивізувало суб'єкта, таким чином, знов актуалізуючи проблему дихотомії суб'єкта і об'єкта [Див. детально в: 17].

Таким чином, із зазначених на перший план виходять дихотомії (а отже, і синтез) індивідуалізм/колективізм, суб'єктивізм/об'єктивізм. Напрямок теоретичного синтезу розглянутих концепцій є більш-менш тотожним і водночас таким, який видається найбільш перспективним і обґрунтованим (тобто, на подолання дихотомій індивідуалізм/колективізм, суб'єктивізм/об'єктивізм і, імпліцитно – структуралізм/конструктивізм).

Можна виокремити декілька цілей, які ставить перед собою теоретичний синтез (зокрема, синтез структури і агентності).

1. Перша впливає із завдань соціологічної теорії, які досить влучно сформулював один із найбільш активних теоретиків синтезу структури і агентності Нікос Музеліс: "...завдання соціологічної теорії полягає не в пошуку принципово "нового", і не в імперіалістичному нав'язуванні логіки (суб'єктивістської чи об'єктивістської) якоїсь однієї парадигми, завданням є побудова моста між парадигмами задля збільшення комунікації між теоретичними підходами, внаслідок чого відстані між ними будуть подолані, але в той же час, не буде зруйновано автономну логіку існуючих парадигм"[7; 13, С.114].

Така комунікація між парадигмами (або дослідницькими програмами), якщо вона існує у позитивному сенсі, має здатність збагатити, кожен із них, бути своєрідним різновидом плідної наукової дискусії між дослідниками.

2. Яким би послідовним не був синтез (наприклад структури і агентності), він все одно так чи інакше зробить наголос на одних аспектах їх взаємодії і випустить з поля зору інші (хай навіть й не навмисно, а виключно через притаманні людині індивідуальні риси теоретизування, наукових інтересів, уваги, цікавості тощо, або ж приналежності до певної наукової традиції). А отже за своєю суттю синтезована теорія є просто ще однією із багатьох, і в цьому аспекті, вся її евристична корисність та наукова «вартість» полягає саме в тому, наскільки ж вдало було проведено синтез, наскільки більш евристично потужною вона є порівняно із «конкурентками». Отже метою є таке проведення синтезу, яке налаштовано на побудову цілісної і послідовної онтології теорії, яка надалі дає можливість запропонувати методологію досліджень актуальних соціальних проблем. Іншими словами, синтез спрямований на підвищення адекватності розуміння певних аспектів соціальної реальності та вирішення конкретних теоретичних, методологічних чи практичних проблем, а не ілюзорне домінування та заперечення всіх інших поглядів.

Висновки. З зазначеного видно, що особливий наголос робиться на побудові цілісної онтології в рамках теорії синтезу. Власне, тут проводиться розрізнення між теоретичним синтезом і простим еклектичним поєднанням різних положень, підходів і концепцій різних теорій чи напрямів. Еклектичне поєднання ніколи не буде спроможним ані запропонувати цілісне та адекватне пояснення чи розуміння певних феноменів, рис чи аспектів соціальної реальності, ані виробити легітимний методологічний підхід до їх вивчення та аналізу. Лише якщо першочергова увага приділяється розбудові онтологічних засад нової (синтезованої) теорії, можливо вирішувати такі завдання.

Особливо це важливо якщо вести мову про синтез чи подолання основних, засадничих теоретичних дихотомій. Початкова онтологія, із якої виходять, наприклад, «теорії структури» навіть не містить термінів для позначення активного автономного і креативного діяча (індивіда), тоді як на іншому полюсі ми маємо, наприклад, різного вигляду інтерпретативні та індивідуалістичні теорії, які онтологічно містять тільки рудиментарні й найзагальніші обриси структурних або макро феноменів. Як показав досвід висування концепції синтезу мікро/макро вимірів, онтологічно та методологічно його напрочуд важко послідовно провести (якщо взагалі можливо – бо питання синтезування, чи то сполучення людей і сукупностей людей, майже завжди призводить до домінування макро виміру (що є логічно і математично обґрунтованим)). Цікаво, що всі теоретики, які так чи інакше займались синтезуванням рівнів макро/мікро врешті решт перейшли на рівень метатеоретизувань та обговорення логіки розвитку [теоретичної] соціології (напр, Дж. Рітцер, Дж.Тернер, Р. Коллінз, Дж. Александер).

Таким чином, на перший план виходить саме проблема такого поєднання (синтезування) структури і агентності, яке б не було простою еkleктикою й давало б змогу якимось чином запропонувати цілісну, послідовну онтологію.

Література

1. Александер Дж. Нові теоретичні напрями в соціології / Джефрі Александер // Філософська і соціологічна думка. – 1992. – № 2 і № 4. – С. 121–130 і С. 132–156.
2. Кистяковский Б.А. Общество и индивид / Б.А. Кистяковский // Социологические исследования. – 1996. – № 2. – С. 100–115.
3. Ковалев А. Д. Новые интерпретации Т. Парсонса в буржуазной социологии 70-х начала 80-х годов / А.Д. Ковалев // Новейшие тенденции в буржуазной социологии. – М., 1988. – Т. 2. – С. 112–153.
4. Кутуев (Федорченко) П. Дві версії соціології Т. Парсонса: Р. Мюнх і Дж. Александер. Частина II / Павло Кутуев (Федорченко) // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 9–10. – С. 48–71.
5. Кутуев П.В. Концепції розвитку та модернізації: еволюція дослідницьких програм соціологічного дискурсу / П. В. Кутуев. – К.: Сталь, 2005. – 500 с.
6. Лакатос И. Методология исследовательских программ / Имре Лакатос. – М.: АСТ, 2003. – 380 с.
7. Осипчук А. Д. Синтетична соціологічна концепція Нікоса Музеліса / А.Д. Осипчук // Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки. – 2006. – Т. 58. – С. 13-17.
8. Осипчук А. Теорія морфогенезу Маргарет Арчер як спроба синтезу «структура-агентність» / Анна Осипчук // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 2. – С. 150-163.
9. Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс. – М.: Академический проект, 2002. – 880 с.
10. Социологическая теория сегодня: Сб. статей американских и украинских теоретиков / [под ред. В. Танчера]. – К.: Институт социологии НАНУ, 1994. – 144 с.
11. Филиппов А. Ф. Поворот к Канту в современной буржуазной социологии / А. Ф. Филиппов // Новейшие тенденции в буржуазной социологии. – М., 1988. – Т. 2. – С. 154–207.
12. Joas H. The Changing Role of the Social Sciences: An Action-Theoretical Perspective / H. Joas // International Sociology. – 2004. – Vol.19. – №3. – P.301-13.
13. Mouzelis N. Sociological Theory: What Went Wrong? / Nicos Mouzelis – New York: Routledge, 1995. – 232 p.
14. Parker J. Structuration / J. Parker. – London: OU Press, 2000. – 142p.
15. Ritzer G. Appendix: Sociological Metatheorizing and a Metatheoretical Schema for Analyzing Sociological Theory / G. Ritzer // Classical Sociological Theory / G. Ritzer. – McGraw-Hill Companies, Inc., 1996. – 4th ed. – P. 435–464.
16. Somers M.R. The Narrative Constitution of Identity: A Relational and Network Approach / M.R. Somers // Theory and Society. – 1994. – Vol. 23. – № 5 (October). – P. 605–649.
17. Stern D. The return of the subject? Power, Reflexivity and Agency / D. Stern // Philosophy & Social Criticism. – 2000. – Vol.26. – №5. – P.109–122.
18. Wallerstein I. The Actor in the Social Sciences: A Reply to Hans Joas / I. Wallerstein // International Sociology. – 2004. – Vol.19. – №3. – P.315–319.
19. Whitford J. Pragmatism and the Untenable Dualism of Means and Ends: Why Rational Choice Theory Does Not Deserve Paradigmatic Privilege / J. Whitford // Theory and Society. – 2002. – Vol.31. – №.3 (June). – P.325–363.